

שדרוג מעמדה ומיתוגה של תל אביב כעיר עולם: כיצד יישמר מעמדה כעוגן במרחב הגלובאלי וכקדקוד מוליך ב'רשת הערים' הלאומית? ברוך קיפניס

פתח דבר

תל אביב זוהתה לראשונה כ'עיר עולם' במסגרת סקר שערכה קבוצת Yankee¹ בו דורגו 25 ערים 'בעלות היצע תקשורתי תחרותי בגלעין הגאו-כלכלי של העולם'.² בסקר תפסה תל אביב מקום 20 מבין 25 ערים (Finnie 1998; Graham 1999).³ תחנה נוספת הייתה במאמר של ביברסטוק ואח' (Beaverstock et al. 1999), שכלל את תל אביב על בסיס מאמריהם של גרהם ופיני בין 78 הערים שתוארו ב-15 מחקרים שונים כ'ערי עולם'. ביברסטוק ואח' הגדירו גם רשימת ערי עולם שדורגו על פי עוצמת הנוכחות בעיר של ארבעה תפקודים של סקטור השירותים היצרניים (Advance Producer Services APS-) הפועלים במשק הגלובאלי. הענפים שנקבעו היו חשבונאות, פרסום, בנקאות ומשפט, וכסף כניסה לנוכחות נקבע קיומן של שתי פירמות באחד או יותר מענפים אלה. המדרג שהוצע על ידי ביברסטוק ואח' היה בן שלוש עוצמות נוכחות: אלפא, בטא וגמא.⁴ על אלה נוספה דרגה רביעית, Minor, ונכללו בה הערים שיש בהן עדות חזקה להתפתחות 'עיר עולם'. תל אביב ממוקמת בקבוצה הראשונה (מתוך שלוש) של ערים שקיימת עדות חזקה להתהוותן כעיר עולם⁵ וזאת בזכות נוכחות מעל לסף

1 חברה בריטית העוסקת בייעוץ תקשורתי.

2 תל אביב הוזכרה לראשונה כ'עיר עולם' על ידי קלרמן (Kellerman 1993).

3 בעת ההיא עורכי סדרת ערי עולם בהוצאת Willy, הפרופסורים Peter Taylor ו-Paul Knox, פנו למחבר מאמר זה בהצעה לחבר כרך על תל אביב. ההצעה נגנזה על ידי הוצאת Willy שקבעה כי רק ערים בנות מיליון תושבים לפחות תכללנה בסדרה. תל אביב לא עמדה במבחן זה.

4 המדרג נקבע כתשתית למחקר על פי הגישה הרשתית שתואר בהמשך (Beaverstock et al. 2002; Taylor et al. 2000).

5 בין הערים השייכות לקבוצה זו נמנות בין היתר קלן, אוסלו, דטרויט, רוטרדם, סיאטל וונקובר.

בענפי חשבונאות ופרסום. בזכות דרוג זה תוארה תל אביב על ידי קיפניס (Kipnis 2001) כ"עיר עולם בהתהוות" השוכנת בקצה דרך ללא מוצא למשק הגלובלי. מאז השתפר בהדרגה מעמדה של תל אביב במדרג ערי העולם והיא נמנית מאז 2008 על 'ערי העולם' בדרג בטה + (Di Serio 2008; vanPoll 2013).⁷

לרגל חגיגות המאה לייסוד תל אביב הושקה⁸ אסופת המאמרים **תל אביב-יפו: מפרבר גנים לעיר עולם**, בה הוצגו הישגי תל אביב כ'עיר עולם' בת מאה (קיפניס 2009ב). 'עיר העולם' תל אביב היא עיר השולטת על מכלול החיים של החברה, התרבות והמשק הישראלי, והיא קדקוד המדינה שלה 'ראש ענק ללא גוף (או עם גוף מצטמק)'. לאחר 'חגיגות המאה' הסבה עיריית תל אביב את צוות 'מנהלת חגיגות המאה' ל'מנהלת תל אביב-יפו – עיר גלובלית', זאת ככוונה למתג את תל אביב-יפו כ'עיר גלובלית'.

גם אם נכון להעריך את הישגה של תל אביב רבתי שזכתה למעמד 'עיר העולם' של ישראל ולהחמיא להצלחתה, אי אפשר להימלט מהחובה להציג, לצד ההצלחה, את 'מחיר הצל' של ההצלחה הבא לביטוי בדילול הפריפריה הלאומית לטובת הליבה. את 'מחיר הצל' משלמת ותמשיך לשלם החברה הישראלית כולה. בשיח על 'מחיר הצל' יש להציג בחריפות את אוזלת היד של המערכות הפוליטיות והתכנוניות שנטשו את המדיניות הלאומית שהוכתבה ב'צו גיאופוליטי' והובילו למציאות של מדינה עם 'ראש ענק ללא גוף'.⁹ בפרק הסיום של מאמר זה נשוב לדרך בנושא ונביא הצעה (אחת מני רבות) לתיקון ההווה של מדינה עם 'ראש ענק וגוף מתדלדל'. המאמר עוסק בנושאים הבאים:

1. התפתחות ההמשגה של תופעת 'עיר העולם' לאורך זמן.

- 6 לגרסה עברית מורחבת ראו קיפניס 2007.
- 7 די סריו (Di Serio 2008) קבע את המדרג על פי מדד הקישוריות בין מאה חברות בענפי השירותים היצרניים ובהם חשבונאות, פרסום, בנקאות ומשפט שפעלו ב-316 ערים. המדד היחסי שקבע די סריו עבור 123 ערים היה חמישית מהמדד של לונדון. תל אביב ממוקמת במדד במקום החמישים. ב-2010 עודכנה הגדרת הערים לפי השתייכותן לקבוצות (Taylor et al. 2010). ההגדרה ורשימת הערים לפי השתייכותן לקבוצה בשנים 2000, 2004, 2008, 2010 ו-2012 מוצבות באתר GaWC תחת הכותרת *The World According to GaWC*.
- 8 ההוצאה לאור של אסופת המאמרים מומנה בחלקה על ידי עיריית תל אביב-יפו והושקה ערב פתיחת חגיגות המאה באירוע בהשתתפות ראש העיר מר רון חולדאי.
- 9 אם ישראל אכן מאמינה בפתרון שתי המדינות חובה עליה להגדיר את המרחב הגיאוגרפי שברצונה להקיף בפתרון זה, מרחב שיכלול את תחומי ישראל בתחום הקו הירוק בתוספת גושי ההתיישבות שיש סיכוי סביר שיצורפו למדינת ישראל.

2. תיאור תהליך התפתחותה של תל אביב רבתי¹⁰ ל'עיר עולם' ושדרוג מעמדה ל'עיר עולם' בדרג בטה +.
3. שליטתה של תל אביב במערכות הכלכלה, החברה והתרבות של ישראל והשלכותיה (הדגמה בתפקודים נבחרים).
4. המאמצים למיתוגה של תל אביב כ'עיר גלובלית' בעלת 'נכסים' גלובליים.
5. הזנחת המרחב הלאומי (ישראל בתחומי הקו הירוק + תיקונים) שהוליכה למציאות של ליבה צומחת ופריפריה צונחת.
6. כיצד יישמר מעמדה של תל אביב כ'עיר עולם', כעוגן עיקרי של ישראל במרחב הגלובאלי וכקדקוד ראשי ב'רשת הערים' הלאומית? הדיון יציג את פתרון 'רשת הערים': פיתוח חיפה כ'עוגן משני' לעיר העולם תל אביב.

הופעתה והתפתחות המשגתה של תופעת 'עיר העולם'

המושג 'עיר עולם' (עיר גלובלית) הוצג לראשונה על ידי פטריק גדס (Geddes 1915) שתיאר את לונדון, פריז, ברלין ווינה של ראשית המאה ה-20 כמוקדי הפעילות העסקית בעולם. תרומה חשובה נוספת למיצוב המושג היו ספריו של פיטר הול (Hall 1984; 1977; 1966), שתיאר ערים בולטות במחצית המאה ה-20 כערים המחזיקות בעוצמה הפוליטית, המסחרית, הפיננסית, התרבותית והטכנולוגית, והמתפקדות כמרכז העסקים של העולם.

המשגתה של תופעת 'עיר העולם' במינוח עכשווי מיוחסת לפרידמן ולולף (Friedmann & Wolff 1982) שראו ב'עיר העולם' מוקד שליטה וקבלת החלטות של המשק הגלובלי ומרכז בו פועלים נותני השירותים היצרניים המתקדמים המוגדרים כתפקודי הסקטורים 'החמישוני' ו'הרביעוני'.¹¹ בהמשך הציב פרידמן (Friedmann 1986) את ההשערות העיקריות לחקר 'ערי העולם'. לשיטתו, 'ערי העולם' הן יציר המשק הגלובאלי. אבן דרך חשובה בחקר ערי עולם על פי סדר היום המחקרי שהציע פרידמן היה מחקרה של סאסן שהציג את התפקוד הגלובלי של טוקיו, לונדון וניו

10 היחידה הגיאוגרפית בה עוסק הדיון בתל אביב כ'עיר עולם' היא תל אביב רבתי, מרחב הכולל את העיר תל אביב-יפו ואת שאר מחוז תל אביב. בסוף 2012 מנתה אוכלוסיית העיר תל אביב-יפו 415 אלף נפש, ואוכלוסיית מחוז תל אביב הייתה 1,318 אלף נפש (ללא תל אביב – 903 אלף נפש) ואוכלוסיית מטרופולין תל אביב בגבולות המוכרים (מחוזות תל אביב ומרכז ואזור טבעי אשדוד) מונה 3,464 אלף נפש. במרחב האמור להסתפח למטרופולין כדי להכיל את המרחב 'מזכרון לאשקלון' (ראו בהמשך) 3,800 אלף תושבים.

11 הסקטור ה'חמישוני' עוסק בשליטה ובקבלת החלטות. המועסקים בסקטור זה מאיישים בדרך כלל את משרדי האם של הפירמות הרב לאומיות. הסקטור ה'רביעוני' עוסק במתן שירותים יצרניים מתקדמים ובהם שירותים משפטיים, שירותי חשבונאות, פרסום, שיווק ותפקודים בענפי ה-FIRE (כספים, ביטוח ונדל"ן).